

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Факультет журналістики, реклами та видавничої справи

Кафедра періодичної преси та медіаредагування

Дипломна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему: **«Емоційно-чуттєве та фактичне у щоденнику про війну (за матеріалами праці В. В. Чернієнко «Щоденник військового лікаря» (2010))»**

«Emotional and factual spectre in a war diary
(according to the work of V. Chernienko “The Diary of a Military Doctor” (2010))»

Виконав: студент денної форми навчання
спеціальності 061 Журналістика
Тельпіс Дмитро Михайлович

Керівник к. філол. наук, доц. Коваленко А. Ф. _____
Рецензент ст. викл. Червінчук А. О.

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ _____ від _____

Завідувач кафедри

(підпис)

Захищено на засіданні ЕК № 1
протокол № _____ від _____
Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)
Голова ЕК

(підпис)

ВСТУП

Військовий дискурс у незалежній Україні гостро актуалізувався з початком військових дій на сході країни — першочергово під час Антитерористичної операції, після — Операції об'єднаних сил. А відтак, стала популярною військова журналістика й документалістика.

Процес деескалації прямо залежить від професійного рівня роботи засобів масової інформації: першочергово журналістів, письменників і, без сперечань, — документалістів.

Зрештою, документальна література набула популярності як серед української читацької аудиторії, так і стала широким предметом дослідження вітчизняних науковців. Література факту / нефікційна література / небелетристична література / документалістика / нон-фікшн представлена найрізноманітнішими жанровими формами. Саме тому наука потребує сучасного погляду на тексти, які до початку військових дій на сході України знаходилися на периферії науково-критичного дискурсу й читацької рецепції.

Вивчення та дослідження документалістики знаходиться на зламі кількох наук: масової комунікації, літературознавства, філософії, політології, історії тощо. Натомість у вітчизняній науковій спільноті лише формуються засади вивчення літератури нон-фікшн. Вищезгаданою проблемою цікавляться зокрема В. Барахов («Літературний портрет», 1980); В. Здоровега («Збагнути день суший», 1988); О. Галич («Українська письменницька мемуаристика: природа, еволюція, поетика», 1991), а також М. Варикаша, А. Волков, І. Даровська, Н. Чиж, К. Танчин та М. Макнейл, Дж. Принц, К. Гуф, С. Счейд, В. Матеус та інші.

Емотивність тексту розглядали українські вчені (А. Приймак, В. Різун, М. Мілова, І. Свідер, І. Галуцьких, Д. Станко), а також закордонні — М. Нашхоєва, С. Іонова, С. Коростова, Л. Берегардж, Х. Ламберт, А. Шендем, Б. Брасдат тощо. Документалізм у щоденниках вивчали Н. Стахнюк, О. Галич, О. Максименко, М. Чулюкіна, О. Новікова, С. Кодан, Б. Палм, Р. Хойленд, К. Хайт тощо.

Слід розуміти, що українська аудиторія гостро потребує інформації зі сходу України не тільки від журналістів (тобто посередників), але й від самих військових, лікарів, волонтерів – безпосередніх учасників подій. Так само для аудиторії цікавішими стають не передача фактажу, який опирається здебільшого на статистичну інформацію, а нове осмислення подій на сході, рефлексії, тлумачення війни як такої.

Жанр щоденника — один з найкращих для втілення вищезгаданої мети. Він дозволяє з перших вуст, без редакції, по-перше, передавати інформацію, по-друге, втілити особисті рефлексії автора через текст. Саме таку форму документалісти найчастіше обирають, аби зафіксувати перебіг історичних подій, власного життєвого досвіду. Жанр щоденника, окрім цього, дозволяє втілити особисті рефлексії автора. Переважно жанр щоденника дозволяє якнайкраще відстежити авторське «Я» в тексті, а також визначити принципи авторського стилю. Саме в цьому й полягає **актуальність** нашого дослідження.

Метою цієї роботи є розділити, визначити та виокремити емоційно-чуттєву та фактичну складову у щоденниках про війну на прикладі книги В. В. Чернієнка «Щоденник військового лікаря».

Для досягнення поставленої мети необхідним є реалізація наступних **завдань**:

- дати визначення жанру щоденник, виявити його особливості;
- проаналізувати піджанрову класифікацію та місце щоденника в системі жанру;
- окреслити місце емоційної та фактичної категорії в принципі побудови наративу;
- визначити емоційно-чуттєву та фактичну складову в книзі «Щоденник військового лікаря»;
- проаналізувати принципи втілення авторського «Я» через емоційну та фактичну складову.

Об'єктом дослідження є «Щоденник військового лікаря» В. В. Чернієнка.

Предметом дослідження — специфіка проявлення емоційно-чуттєвої та фактичної складової в щоденниках про війну, особливості оповіді та стилю автора.

У ході дослідження було використано такі **методи** дослідження: загальнонаукові (описовий метод, аналіз, синтез, порівняння) та структурний.

Новизна цього дослідження полягає в узагальненні поняття щоденник. Окрім цього, визначено місце щоденника в системі жанрів. Вперше порівняно особливості жанру щоденник та авторської колонки. Проаналізовано співвідношення емоційної та фактографічної складової в щоденниковому жанрі. Відокремлено категорію суб'єктивності в щоденнику. Вперше ґрунтовно проаналізовано книгу «Щоденник військового лікаря» з позиції емоційної та фактологічної бази. Проаналізовано мотивацію використання емоції та факту в щоденниках про війну.

Ця робота складається зі вступу, основної частини, що містить три розділи, висновків та бібліографії. У Вступі йдеться про актуальність, об'єкт, предмет, мету, завдання та новизну цієї роботи. У першому розділі вирішуються теоретичні завдання: подається тлумачення жанру щоденника, його особливостей, а також узагальнюються наявні визначення. Окрім цього, досліджується специфіка жанру: його філософська, емоційна, чуттєва, а також документальна (фактична) складова. Детально наведені класифікації щоденникового тексту, а також визначено позицію щоденника в жанровій системі. Виокремлено особливості воєнного щоденника. У другому розділі розглядається питання емоційної домінанти в щоденнику. Подаються фундаментальні класифікації емоцій, а також визначаються особливості використання емоцій в щоденниковому жанрі. Водночас розглядається категорія суб'єктивності в щоденниках про війну (сповідальність, автокомунікація). Разом із тим досліджується місце документального в щоденникових текстах. У третьому розділі вирішуються практичні завдання: подається аналіз «Щоденника військового лікаря» В. В. Чернієнка. У роботі безпосередньо досліджуються принципи наративу та окреслюються способи вираження документального й емоційного. Детально проаналізована мотивація

використання емоції та факту в «Щоденнику військового лікаря». Проструктуровано використані автором емоції за класифікацією науковців, наведені у першому розділі роботи. У висновках підсумовуються всі отримані результати. Загальний обсяг роботи складає 73 сторінки. Бібліографія складається з 48 використаних джерел та подана на 5 сторінках.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи все вищесказане, зазначимо, що щоденник як жанрова форма хоч і досить популярний, проте немає достеменно повного визначення в науково-критичному дискурсі вітчизняних і закордонних науковців. Наприклад, одні вчені не визначають щоденник як жанр, що вписується в загальноісторичну парадигму. Спільним для них є те, що автор фіксує записи про тільки що пережиту подію, яка його вразила. Інші ж, напротивагу, знаходять місце щоденника в історичному дискурсі. На нашу думку, визначення щоденника як жанру слід давати відповідно до його жанроутворюючих особливостей, вписуючи записи в загальнополітичний контекст. Говорячи про щоденник, під ним варто розуміти періодичні записи автора про події, що сталися особисто з ним або навколо нього, що мають високий ступінь документальності, цілісності, суб'єктивності й концептуальності та є вписаними у соціально-політичний контекст.

Типологізація щоденникового тексту є популярною науковою проблемою серед українських дослідників. Щоденники переважно класифікують за тематикою викладу, типом авторської інтенції, позицією автора щодо описуваних подій.

Недостатньо висвітлене в науковій практиці місце та позиція щоденника в загальній системі жанрів. Одні дослідники відносять його до художніх творів, інші — до художньо-публіцистичних, треті — до мемуарних. Переконані, що щоденник є повноцінним та самодостатнім документальним жанром зі своїми відмінними жанроутворюючими особливостями.

Воєнний дискурс обумовлює додаткові особливості щоденникового тексту не лише в тематиці викладу, але й способах наративізації тексту. Автор воєнного тексту різними способами може свідомо говорити про війну, ігнорувати її, використовувати війну задля своїх внутрішніх цілей (хизування, рефлексія, гордість, автокомунікація, переживання, розтлумачення).

Емоційна та фактографічна складова є рівноправними та рівноважливими базисами, на яких будується щоденниковий текст В. В. Чернієнка «Щоденник

військового лікаря». Емоційна та документальна складова проявляються паралельно та залежно одна від одної. Факт викликає емоцію, емоція оцінює факт.

Емоційна складова в щоденнику принципово важлива не тільки через те, що власний досвід нерідко стає матеріалом для письменника, а й тому, що головною рисою емоційно-чуттєвої складової щоденникового жанру є суб'єктивність (виявлення авторської оцінки; аналітичність, роздуми, узагальнення — усвідомлення того, що відбувається навколо), подібно до, приміром, публіцистичних жанрів. Особливість та різнобарвність кожного з «щоденникових голосів» дозволяє оцінити історичні події з різних боків. Власне, розтлумачення, демонстрація воєнних подій є однією з основних функцій для щоденників про війну, які пишуться з метою опублікування для широкої аудиторії. У тексті використовуються первинні емоції, що покликані розв'язати головні проблеми виживання, а також вторинні, які формуються під час соціалізації та усвідомлення власного «Я».

Документальна ж складова — рівноправна з емоційною, адже першочергово документальність і факт як такий слугують основою для написання щоденникового тексту (вирізняємо побутові, історичні та фахові факти). У загальному масштабі документальність щоденникового тексту — це «алібі» конкретного історичного проміжку. У цьому розумінні для щоденника важливий соціально-політичний контекст, у якому пишеться текст. Відтак, важливим є залучення та демонстрація в щоденнику представників різних соціальних груп (медиків, професійних військових, добровольців тощо). Цей контекст допомагає зорієнтувати читача в часопросторі, який теж визначається документальністю та фактажем щоденникового тексту.

Невипадково суб'єктивізм є окремою складовою та принципом, за яким пишеться щоденник. Авторська позиція, авторське бачення та авторська оцінка подій, що відбуваються з ним або навколо нього є головною цінністю щоденників про війну. Стверджуємо, що роль образу автора демонструє власний досвід війни, мотивує концептуальну цілісність щоденникового тексту, а також значення його як реального образу.

«Щоденник військового лікаря» В. В. Чернієнка має рівноправні емоційно-чуттєві (автор вільно виражає свої емоції, сміливо оцінює, формує ефект присутності в читача) та документальні (автор детально визначає час та простір, описує велику кількість деталей, ділиться досвідом) складові. Цей щоденник відносимо до літератури нон-фікшн, нефікційної літератури. Послуговуючись класифікацією К. Танчин, визначаємо «Щоденник військового лікаря» як щоденник-свідчення-сповіді. Відповідно до ідеї Г. Костюка, щоденник відноситься до таких, що писався із розрахунком на публікацію. За концепцією О. Єгорова, «Щоденник військового лікаря» найкраще віднести до службового щоденника, адже автор є реальним військовим лікарем, що перебуває на війні та служить в українській армії. За ідеєю О. Іванової та А. Червінчук, уналежнюємо щоденник до таких, у якій автор є учасником подій, про які пише. Він є комбатантом, штатним військовим лікарем.

Авторські емоції в «Щоденнику військового лікаря» мають широку розгалуженість, себто автором використовується абсолютно повна палітра первинних (гнів, презирство, відраза, дистрес, страх, провину, інтерес, радість, сором, подив), а також деяких вторинних (любов, тривога, відчай, оптимізм) емоцій. Це не тільки демонструє читачеві реалії та психологізм воєнних умов, але й занурює читача в них. Зазвичай читач співпереживає автору, незалежно від того, що відчуває наратор. Емоції як такі автор використовує, очевидно, у пікові моменти переживань, коли залишити думки в собі не виходить. Наприклад, коли автор ностальгує за дитинством або коли йдуть найзапекліші фази бойових дій. Тенденційно в автора та інших героїв, що описуються, підіймається емоційна напруга. Особливо яскраво це відбивається на тексті.

Оптимізм автор сприймає як життєствердний факт, що допомагає та супроводжує. Окрім цього, певною мірою цинічний оптимізм простежуємо під час опису автора стану його пацієнтів. Часто головний герой не має можливості надати першу медичну допомогу або перевезти пацієнта до госпіталю. Отже, в такому випадку оптимізм спричинений безпорадністю. Водночас найбільш яскраво оптимізм проявляється в життєствердних, патріотичних гаслах та вигуках. У цьому випадку розглядаємо оптимізм, вмотивований ментальними та

національними якостями автора. Розуміємо, що такі оптимістичні речення — думки автора, які допомагають йому в реальності, обнадіюють.

Мотивація документальності в «Щоденнику військового лікаря» чітко визначена. Документальність у воєнних щоденниках досягається фіксованим часопростором (йдеться про датування частин тексту, особливості ретроспекції, а також вектор руху наратора між позиціями військових протягом написання щоденника). Для цього В. В. Чернієнком використовуються історичні факти — накази вищого військового керівництва, інформація про воєнні спецоперації, опис військової техніки; побутові факти — діалоги учасників подій, описи природи, портретні описи, оцінка загальновідомих суспільно-політичних подій, конкретні імена, особисті історії автора чи інших героїв щоденника; фахові факти — описи операцій, особливостей лікування в умовах війни, факти-подради, інформація про халатність. У таких текстах факти виконують надважливі функції: не тільки фіксація дійсності, вираження емоцій та наративні особливості, а й вкраплення інших жанрів (репортажів, листів тощо). Першочергово наратор порівнює умови, в яких працюють лікарі на мирній території та фронті. Відтак, документальність цінна як певний досвід, що не можуть пережити лікарі в звичайних лікарнях. Тобто текст викликає особливий інтерес не лише в пересічного читача, але й у професійних лікарів. Автор певною мірою передає свій досвід іншим. Складається враження, що наратор розраховує, що його текст будуть читати професійні медики, які розуміють, про що йдеться.

Зрештою, ця книга — це правдива хроніка війни з досить потужною емоційною складовою. Час від часу автор жертвує ретельною деталізацією переламних історичних подій і показує, як змінюється особистість в умовах війни. Як зазначає науковиця Н. Чиж, сучасні воєнні щоденники — це своєрідний текст пам'яті. Автор також фіксує хронологію, аби запам'ятати та відрефлексувати щодо пережитого. Тобто така проза стала засобом психологічної самотерапії.

БІБЛІОГРАФІЯ

Досліджувані матеріали

1. Чернієнко В. В. Щоденник військового лікаря. Харків : Фоліо, 2020. 188 с.

Наукова література

2. Банк Н. Нить времени. Дневники и записные книжки советских писателей. Ленинград : Сов. писатель. 1978. 248 с.
3. Бахтин М. Автор и герой : к философским основам гуманитарных наук. Санкт-Петербург : Азбука. 200. 337 с.
4. Біда С. Базви емоції: поняття та види. *Проблеми сучасної психології*. 2012. Вип. 16. С. 35–46.
5. Бирючин С. Реальный факт в диалогии В. С. Гроссмана «Жизнь и судьба» : особенности функционирования. *Фундаментальная наука вузам*. Москва : Преподаватель XXI. 2016. С. 412–421.
6. Бузальская Е. Гипержанр «Дневник» : основные варианты модели. *Жанры речи*. 2019. Вып. 3. С. 183–192.
7. Варикаша М. Актуальні проблеми слов'янської філології. Київ : Частина. 2010. 35 с.
8. Варикаша М. Гендерний дискурс у літературі non fiction . Донецьк : ЛАНДН –XXI, 2013. 212 с.
9. Галич О. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи. Луганськ : Знання, 2001. 246 с.
10. Галич О. А. Українська письменницька мемуаристика: природа, еволюція, поетика. Київ : КДПІ імені О. М. Горького, 1991. 217 с.

11. Галич О. Термінологія сучасної документалістики. *Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка*. Житомир. Вип. 26. 2006. С. 47–49.
12. Галич О. Щоденник як жанр мемуарної літератури. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Вип. 3. 2013. С. 31–36.
13. Гаранин Л. Я. Мемуарный жанр советской литературы. Минск : Наука и техника, 1986. 223 с.
14. Егоров О. Г. Русский литературный дневник XIX века. История и теория жанра : исследование. Москва. 2003. 280 с.
15. Іванова О. Сад літератури в журнальній оптиці сучасності. Медіакомунікації з, для і про літературу : монографія. Одеса, 2009. 364 с.
16. Іванова О. А., Червінчук А. О. Сучасна українська воєнна документалістика: автор та авторська стратегія. *Scientific developments of European countries in the area of philological researches : Collective monograph*. 2020. С. 221–237.
17. Ігнат'єва С. Діаріуш як жанр щоденникового дискурсу. Дніпро : Престо, 2018. 30 с.
18. Коваленко А. Харизма В'ячеслава Чорновола як чинник публіцистичної комунікації (за матеріалами збірки публіцистики «Пульс української незалежності: Колонка редактора»). *Діалог : Медіа-студії*. Одеса : Астропринт, 2014. С. 80–91.
19. Корман Б. О. Изучение текста художественного произведения. Москва : Просвещение, 1972. 111 с.
20. Костюк Г., Винниченко В. Щоденник. Едмонтон – Нью-Йорк : [КІУС, УВАН], 1980. С. 11–28.

21. Кулінська Я. Сучасні воєнні щоденники : форма самовираження чи текст пам'яті? *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія.* 2020. С. 78–81.
22. Кунья З. Риторичний словник. Київ : Рідна мова, 1997. 344 с.
23. Лазутина Г. Основы творческой деятельности журналиста. Москва : «Аспект Пресс». 2002. 170 с.
24. Лебедева Н. Теоретические основы исследования естественной письменной речи. Москва : Красанд. 2011. 862 с.
25. Лебединський М., Мясичев В. Введение в медицинскую психологию. Санкт-Петербург : Медицина. 1966. 324 с.
26. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як та ін. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
27. Маркова О. Письма с фронта как документ военной эпохи. 2016. Вып 12. С. 54–67 URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pisma-s-fronta-kak-dokument-voennoy-epohi/pdf>. (дата звернення: 30.06.2021).
28. Михайленко В. Факт як основа журналістського твору. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики.* Київ : Логос. 2010. С. 287–295.
29. Михайлин І. Журналістика : словник-довідник. Київ : Академвидав, 2013. 320 с.
30. Нашхоева М. Лингвистическая концепция эмоций и эмотивности текста. *Вестник ЮУрГУ. Сер. «Лингвистика».* Вып. 1. 2011. С. 92–105.
31. Николаева П. А. Литературный энциклопедический словарь. Москва : Сов.энциклоп, 1987. 750 с.

32. Разуванова Ю. Мовні засоби вираження емоційного стану. *Перекладацькі інновації* : доп. та повідомл. третьої Всеукр. наук.-практ. конф., 15–16 березня 2013 р. Суми. 2013. С. 119–123.
33. Ромашкина М. Дневник : эволюция жанра. *Современные проблемы науки и образования*. Вып. 6. 2014. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/7685/1/22.pdf> (дата звернення: 21.01.21).
34. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка. Т. 6 : 1970–1980. 609 с.
35. Танчин К. Щоденник як форма самовираження письменника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : 10.01.06 «Теорія літератури». Тернопіль, 2005. 20 с.
36. Українська Літературна Енциклопедія : в 5 томах. Київ : Д-К, 1990. Т. 2. 576 с.
37. Фортунатов Г. Общая психология: учебник. Москва : Просвещение. 1976. 250 с.
38. Чиж Н. О. Воєнний щоденник як «Текст пам'яті» в умовах екстремального напруження особистості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Острог. Вип. 65. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/7685/1/22.pdf> (дата звернення: 21.01.21).
39. Шинкарук В. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис. 2002. 661 с.
40. Angela R. Hooks. *Diary as Literature* . California : Vernon Press, 2020. 187 p.
41. Begr. von Broder Carstensen. Art. „Kolumnist“. *Anglizismen-Wörterbuch. Der Einfluß des Englischen auf den deutschen*. Berlin : De Gruyter. 3 Bände. 1945. 786 s.

42. Ekman, P., Friesen, W. The repertoire of nonverbal behavior: Categories, origins, usage, and coding. *Semiotica*. 1969. P. 49–98.
43. Gzermińska M. Autobiograficzne formy : Słownik literatury polskiej XX wieku. Wrocław – Warszawa – Kraków, 1992. P. 49–54.
44. Halpin T., Morgan T. Information Modeling and Relational Databases. Morgan Kaufmann. 2010. 65 p.
45. Izard C. The Psychology of Emotions. New York : Plenum Publishing Corporation as a part of Springer Science. 1991. 453 p.
46. Plutchik R. Emotion: Theory, research, and experience: *Theories of emotion*. New York : Academic. Vol. 1. 1983. P. 57–71.
47. Titchener E. An Outline of Psychology. California : Macmillan, 1899. 379 p.
48. Writer's Encyclopedia. «C». *Column* 1996. URL: <http://www.writersmarket.com/encyc/c.asp>. (дата звернення: 21.08.2021).